

УДК [7.071.1:37.011.3-051] (477.72):37"312"

Гуріч Зоя Владиславівна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри образотворчого мистецтва і дизайну, Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна, e-mail: z_gurich@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ХУДОЖНИКІВ-ПЕДАГОГІВ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ

Спираючись на архівні матеріали та дослідження сучасних українських учених, автор статті виявляє прогресивні ідеї художників-педагогів Херсонської губернії другої половини XIX – початку XX ст. у викладанні предметів естетичного напрямку в загальноосвітніх навчальних закладах, малювальній школі та художньому училищі. Серед таких ідей виділяє педагогічне наставництво, підтримку віри учня в себе, поєднання людяності та професіоналізму в особистості педагога, розвиток майстерності учнів, активізацію виставкової діяльності.

Надано бібліографічні відомості про педагогів-художників Л. Іоріні, К. Костанді, Г. Ладигенського, які заклали основи художнього навчання на Херсонщині, стисло розкрито їхні підходи до художнього навчання молоді, які актуальні й для впровадження в сучасну практику.

Ключові слова: художня освіта, художник-педагог, педагогічна діяльність, регіональна освіта, малюнок, живопис.

Сучасні проблеми розвитку художньої освіти в навчальних закладах до певної міри є ідентичними тим, які вирішувались у другій половині XIX – на початку XX ст. Тому виникає потреба, по-перше, аналізу актуальних проблем історичного минулого української художньої освіти, по-друге, дослідження умов, особливостей функціонування навчальних закладів того часу та використання їхнього практичного досвіду сьогодні, по-третє, вивчення джерел і архівних матеріалів, а також краєзнавчого матеріалу цього напрямку. У зв'язку з цим актуальним вбачається звернення до художньо-педагогічного досвіду Херсонської губернії

другої половини XIX – початку XX ст., яке є підґрунтям для вдосконалення художньої освіти в сучасних соціокультурних умовах України.

У працях українських науковців відображено різні аспекти проблематики сфери художньої освіти. Зокрема, аспекти становлення і розвитку національної школи України розкрили В. Борисенко, Л. Вовк, О. Дубасенюк, І. Кравченко, В. Кремень, С. Мельничук, О. Сухомлинська та ін. Проблемам вивчення системи мистецької освіти в Україні присвячені праці І. Зязюна, Н. Миропольської, Л. Масол, Г. Падалки та ін. Обґрунтування системи естетичного виховання в контексті духовно-куль-

турного розвитку індивіда знайшло відображення в дослідженнях Є. Антоновича, В. Бутенка, С. Коновець, О. Рудницької, питання теорії і методики образотворчого мистецтва М. Резніченка, М. Ростовцева, О. Шевнюк, В. Шпільчака. Окремі аспекти становлення мистецької освіти на Півдні України розкрито в працях з історії краю М. Левченко, Н. Сапак, А. Форостяна, Н. Шушлянської та ін. Оглядом окремих аспектів історії художньої освіти кінця XIX – початку XX ст. присвячені роботи сучасних учених І. Малініної, Н. Молевої, І. Красюк, Р. Шмагало. Дослідження в галузі регіональної художньої освіти в Україні здійснили І. Небесник (Закарпаття), О. Попик (Хмельниччина), О. Пунгіна (Херсонщина), І. Хілько (Буковина).

Метою статті є доповнення та поглиблення сучасних досліджень про розвиток художньої освіти на основі використання прогресивного на той час досвіду художників-педагогів Херсонщини другої половини XIX – початку XX століть. Відповідно до мети визначено такі завдання: 1) здійснити ретроспективний аналіз архівних джерел; 2) виявити прогресивні ідеї художників-педагогів з викладання предметів естетичного напрямку в загальноосвітніх навчальних закладах.

Кінець XIX – початок XX ст. – це період піднесення української культури. Діячі українського мистецтва, письменники, музиканти, художники і творча інтелігенція того часу не стояли осторонь освітніх процесів, відводячи вчителю вирішальну роль у суспільстві. Своєю творчістю, суспільно-політичною діяльністю вони формулювали своє бачення справжнього педагога, обґрунтовували вимоги до його професійного рівня та духовної культури.

Цей період був ознаменований появою багатьох художників-педагогів, випускників вітчизняних закладів освіти, які власною практикою та подвижництвом обстоювали ідеї художньої освіти молоді.

Висвітлюючи досвід художників-педагогів Херсонської губернії другої половини XIX – початку XX ст., ми зупинились на особистостях, які, на наш погляд, заклали основи художнього навчання Херсонщини.

Одним із видатних художників-педагогів Херсонської губернії цієї доби був **Луїджі Домінікович Іоріні** (1817–1911). Скульптор-педагог, випускник Міланської академії мистецтв, у 1869 р. він був запрошений головою Товариства витончених мистецтв Ф. Моранді до Одеської малювальної школи. Досліджуючи педагогічну діяльність Л. Іоріні, С. Шевелев наводить спогади викладача одеської малювальної школи Д. Крайнева: «талановитий скульптор, професор Міланської Академії мистецтв... гарібальдієць, уже літній, самотній, прекрасний як людина, котрий жив у приміщенні самої школи, займаючи там невелику напівтемну кімнату...» [5, с. 30]. Вчитель малюнка та скульптури, прихильник класичного напрямку в мистецтві, Л. Іоріні не тільки виховував молодь, спираючись на прилади класичних ідеалів, а й сам створював унікальні зразки мистецтва у класичному стилі. В Одесі його скульптури «Меркурій і Цицерон», «Ніч і день» збереглися на фасаді будівлі старої біржі (нині будівля міськвиконкому).

Висвітлюючи педагогічну майстерність художника-педагога, можемо відмітити, що Л. Іоріні, хоч на вигляд був суворим і неусміхненим, насправді був душевною, доброзичливою особистістю, прищеплював своїм вихованцям любов до натури, повагу до творчості старих майстрів і, насамперед, серйозне ставлення до малюнка. Він вирізнявся демократичністю поглядів, до учнів ставився однаково доброзичливо. Учні, які були наполегливі в заняттях, під його керівництвом досягали видатних успіхів.

Талант скульптора, педагога й організатора дозволив Л. Іоріні очолити Одеську малювальну школу (1869–1885). На посаді директора художник-педагог перебував шістнадцять років, і за цей час Одеська малювальна школа стала одним із кращих закладів художньої освіти на теренах Російської імперії. На знак поваги до майстра, що віддавав школі сорок два роки життя, один із його учнів скульптор Б. Едуардс (1860–1924) створив бронзовий бюст вчителя, який ще за життя майстра в 1899 р. було встановлено в Одеському художньому училищі. Саме Б. Едуардс

після смерті Луїджі Іоріні ініціював стипендію його імені, яку виплачували талановитим учням художнього училища до 1917 р.

Справжнім сподвижником художньої освіти був художник-педагог Одеського училища **Кіріак Костянтинович Костанді** (1852–1921). Випускник Одеської малювальної школи та Петербурзької академії мистецтв, К. Костанді викладав малювання в одеських гімназіях й Одеському художньому училищі, дотримуючись методу видатного російського художника-педагога П. Чистякова. Під час практичних занять педагог наголошував на головній ролі малюнка, прагнув розвинути у вихованців художній смак, працьовитість, глибину думки, належне тонке ставлення до роботи. Він заохочував малювати по пам'яті, це, як вважав художник, сприяло розвитку творчої уяви.

Педагогічні прийоми К. Костанді були докладно описані його учнями І. Бродським, Б. Егізом, П. Нілусом, А. Нюрнбергом та ін. Наприклад, талановитий художник Ісак Бродський (1883–1939) згадував, як він, дотримуючись порад учителя, завжди подумки відтворював побачене, запам'ятовував форми, кольорові гами, збагачуючи свою пам'ять тривалими спостереженнями. За спогадами відомого художника Амшея Нюрнберга (1887–1939), «оцінки К. Костанді були сповнені розуму, знання, смаку. У нього був невичерпний творчий досвід. На жаль, ми, його учні, не занотовували його думки» [4, с. 17].

Видатний художник Борис Егіз (1869–1946) розкриває особистість свого вчителя таким чином: «Пам'ятаю, К. Костанді зачарував нас своїм дивовижним даром не заважати індивідуальності учнів, ніколи нічого не нав'язувати, він дуже тонко тлумачив нам художню сутність зображення, вселяв любов до уважного вивчення і виконання природи. Він застерігав нас від манірності, від усього химерного, крикливого і поверхневого. Вказівки його завжди були влучними, чіткими і значущими, причому з перших днів навчання увага його була направлена, головним чином, не стільки на суху академічну підготовку, скільки на художню сторо-

ну виконання, на розвиток смаку учнів» [6]. Б. Егіз характеризував свого вчителя як сердечну, пряму та безкорисливу людину, яка була здатна розбудити в учнів почуття прекрасного, розширити їхній кругозір: «Через багато років він згадував наші учнівські роботи і пам'ятав до дрібниць те, що було в них вдало і невдало виконано. Він завжди дуже дбайливо ставився до тих, хто терпів нестаток, діставав для них фарби і клопотав про звільнення від оплати за навчання. Він не був сухим безстороннім педагогом» [6]. Кіріак Костянтинович розмовляв із учнями, висвітлюючи різні питання мистецтва, завжди дуже охоче відповідав на всі їхні запитання. Ці бесіди розвивали в його учнів здатність до розуміння та оцінки художньої сутності твору. Результатом його діяльності було створення оптимальних умов для становлення особистості кожного учня, забезпечення розвитку високого рівня художньої майстерності, інтелектуального та духовного збагачення учнів.

Одним із талановитих художників-педагогів Херсонської губернії був викладач Одеського училища **Геннадій Олександрович Ладиженський** (1852–1916). Одеські художники називали його «королем акварелі»: використовуючи олійні фарби, він досягав майже акварельної прозорості та чистоти тону. Як відмічав П. Нілус на сторінках «Одесского листка»: «Г. Ладиженського завжди вважали акварелістом, але це не так. Він писав олійними фарбами з такою ж впевненістю, легкістю, як і аквареллю, і навіть більше, його акварелі за стилем нагадували олійний живопис... Г. Ладиженський був на кожному кроці, у всьому оригінальний – і як художник, і як людина, і як учитель» [3, с. 4].

За вагому творчу та педагогічну працю у 1910 р. Г. Ладиженський отримав звання академіка від Петербурзької Академії мистецтв. Його учні, зокрема О. Шовкуненко, згадують: «Яскравий талант живописця поєднувався в Г. Ладиженського з рідкісним обдарованням розумного, чуйного, дбайливого педагога. Педагогічній роботі він віддавав багато сил та енергії, і вона певною мірою затулила його творчу діяльність. Досить згадати його чудові південні

пейзажі, щоб переконатися, який самобутній талант мала ця на диво скромна людина, якою високою майстерністю живописця й колориста вона володіла» [1, с. 99].

Аналізуючи педагогічні прийоми Г. Ладиженського, можемо виокремити метод показу: «Скупий на слова, мовчазний, він нерідко сідав до мольберта учня, брав у руки пензлі, палітру, і досить було двох-трьох його точних, надзвичайно красивих мазків, щоб етюд відразу став правдивим, цілісним, зібраним» [1, с. 100]. Отже, художник-педагог цілковито віддавався педагогічній роботі, передавав всі свої знання учням, навіть не перймаючись власною виставковою діяльністю та загальним визнанням.

Одним із учнів К. Костанді та Г. Ладиженського був художник-педагог **Борис Ісаакович Егіз** (1869–1947), випускник Одеського художнього училища, у 1890 р. він вступив до Петербурзької академії мистецтв без іспитів, відразу до старшого натурального класу, викладачем якого був П. Чистяков. Б. Егіз закінчив Академію в 1894 р., отримавши звання класного художника, з правом викладати малювання, креслення та чистописання в середньо-освітніх навчальних закладах. Майже все життя художник-педагог викладав малювання у приватних чоловічих та жіночих гімназіях Миколаєва та Одеси. У 1919–1920 рр. його було запрошено до викладацької діяльності в Одеське художнє училище, де він працював разом із К. Костанді та І. Бродським [2, с. 281].

Вступивши до Товариства південно-руських художників, Б. Егіз брав активну участь у громадській діяльності міста, виступаючи з лекціями з живопису. Наслідком творчої та педагогічної діяльності Б. Егіза стала низка статей педагогічної спрямованості, таких як «Поради, побажання К. Костанді щодо картин Егіза та про живопис взагалі», «Поради початківцю-художнику», «Про техніку та технологію живопису» та ін., в яких було висвітлено власний досвід художника, надано поради для початківців, такі як: «майстерність повинна бути нарівні з життєвою спостережливістю і кількістю умовності», «в картині повинен бути настрій» [2, с. 281].

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми.

Основною метою розвитку художньої освіти з урахуванням регіональної її специфіки, сформованої в історико-педагогічному контексті, є підготовка сучасного вчителя, наділеного національно свідомою та полікультурно толерантною світоглядною позицією, зі сформованими професійними компетентностями, здатного творчо використовувати ідеї художників-педагогів минулого і сучасності у процесі викладання художньо-естетичних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах.

Проаналізувавши архівні джерела, ми дійшли висновків, що основними ідеями художників-педагогів, які заклали професійні основи розвитку художньої освіти регіону були: педагогічне наставництво, підтримка віри учня в себе, поєднання людяності і професіоналізму в особистості педагога, розвиток майстерності учнів, активізація виставкової діяльності. Ідеї художників-педагогів регіону визначили вектори художньої освіти Херсонської губернії на засадах культуровідповідності та полікультурності.

Дослідження історико-педагогічного досвіду, вивчення процесу розвитку художньої освіти Херсонщини в ретроспективі сприятиме утвердженню розвитку художньо-педагогічної і художньої освіти на засадах культуровідповідності, полікультурності, етичних і естетичних цінностей. Досягнення освітньої практики розвитку художньої освіти в початкових і середніх навчальних закладах регіону закладають основи інноваційного поступу мистецької, зокрема художньої, освіти України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Блюміна І. М. Олексій Шовкуненко: Спогади про художника / Ірина Михайлівна Блюміна. – Київ : Мистецтво, 1980. – 120 с.
2. Верховецкая М. Забытый одесский художник Б. И. Эгиз (1869–1947) / М. Верховецкая // Юго-Запад. Одессика. – 2015. – Вып. 19. – С. 276 – 283.
3. Нилус П. Впечатления. Художник Г. А. Ладыженский // Одесский листок. – 1916. – 18 сентября. – С. 4.
4. Товарищество южнорусских художников : библиогр. справочник : в 2 ч. / сост.: В. А. Афанасьев, О. М. Барковская; Одес. нац.

науч. б-ка им. М. Горького. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Одесса : 2014. – 342 с.

5. Шевелев С. С. Будущее или... оглядываясь назад? : интервью, статьи, эссе / С. С. Шевелев. – Одесса : Оптимум. 2004. – С. 346.

6. Эгис Б. И. Воспоминания о К. К. Костанди // ИИИФЭ им. М. Т. Рильского. – Ф. 38. – Оп. 3. – 31 арк.

REFERENCES

1. Bliumina, I. M. (1980). *Oleksii Shovkunenko: Spohady pro khudozhnyka* [Oleksiy Shovkunenko: Memoirs about the artist]. Kyiv: Mystetstvo.
2. Verkhovetskaia, M. (2015). *Zabytyi odesskii khudozhnik B. I. Egiz (1869-1947)* [The forgotten Odessa's artist B. I. Egiz (1869-1947)]. Yuho-Zapad. Odessika, 19, 276–283.
3. Nilus, P. (1916, September 18). *Vpechatleniia. Khudozhnik G. A. Ladyzhenskii* [Artist G. A. Ladyzhensky]. *Odesskii Listok*, p. 4.
4. Afanasev, V. A., & Barkovskaia, O. M. (Eds.). (2014). *Tovarishchestvo yuzhnorusskikh khudozhnikov: bibliogr. spravochnik: Vol. 1-2* [The Union of South Russian Artists: Reference book]. (2nd ed.). Odessa: Odesskaia natsionalnaia nauchnaia biblioteka im. M. Gorkogo.
5. Shevelev, S. S. (2004). *Budushchee ili... oglyadyvaia nazad?: intervui, statii, esse* [The future or ... Looking back?: Interviews, articles, essays]. Odessa: Optimum.
6. Egiz, B. I. *Vospominaniia o K. K. Kostandi* [Memories of K. K. Kostandi]. IIIIFE im. M. T. Rytskogo. F. 38. Op. 3. 31 ark.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2017 р.